

MINIMALISTIK POETIKANING ASOSIY BELGILARI

Sa'dullayeva Nigora Sayfullo qizi

Osiyo texnologiyalari universiteti 1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20383660>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy adabiyotning yetakchi badiiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan minimalistik poetikaning asosiy belgilari nazariy va tahliliy jihatdan o'rganiladi. Tadqiqot doirasida minimalizm tushunchasining mazmun-mohiyati, uning adabiyotdagi shakllanish bosqichlari hamda asosiy poetik tamoyillari tahlil qilinadi. Ilmiy-nazariy adabiyotlar tahlili asosida minimalistik matnning lakonizm, ekonomiya, tasvirning soddaligi, hissiy zo'rlanmaslik, ramziylik va implitsit ma'no kabi yetakchi belgilari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari minimalistik poetika zamonaviy nasrning estetik tabiatini va kitobxon bilan muloqotning yangi shakllarini belgilab beruvchi muhim badiiy hodisa ekanligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: minimalizm, minimalistik poetika, lakonizm, badiiy ekonomiya, implitsit ma'no, ramziylik, qisqa nasr, zamonaviy adabiyot, estetika, badiiy uslub.

THE MAIN FEATURES OF MINIMALIST POETICS

Annotation. This article provides a theoretical and analytical examination of the main features of minimalist poetics, one of the leading artistic trends in contemporary literature. The study analyzes the essence of the concept of minimalism, the stages of its formation in literature, and its fundamental poetic principles. Based on the analysis of theoretical and literary sources, the article reveals the leading features of minimalist texts such as laconism, linguistic economy, simplicity of description, emotional restraint, symbolism, and implicit meaning. The findings substantiate that minimalist poetics constitutes an important artistic phenomenon that shapes the aesthetic nature of modern prose and establishes new forms of communication between the author and the reader.

Keywords: minimalism, minimalist poetics, laconism, artistic economy, implicit meaning, symbolism, short prose, contemporary literature, aesthetics, artistic style.

KIRISH

Zamonaviy adabiyotda badiiy uslublarning rang-barangligi va estetik yondashuvlarning yangilanishi adabiy jarayonning yetakchi xususiyatlaridan biriga aylangan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab dunyo adabiyotida shakllangan minimalizm o'zining poetik tamoyillari, badiiy mahorati va kitobxon bilan o'ziga xos muloqot shakli bilan adabiy jarayonda alohida o'rin tutadi. Minimalizm – bu adabiyotda “kamroq aytib, ko'proq ifodalash” tamoyiliga asoslangan estetik yo'nalishdir.

Hozirgi kunda axborot oqimining tezlashishi, kitobxon ongining “klip tafakkuri” ta'sirida shakllanishi va vaqt resursining cheklanishi qisqa, lakonik va siqiq badiiy shakllarga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Aynan shu ijtimoiy-madaniy sharoit minimalistik poetikaning dolzarbligini belgilab beruvchi muhim omillardan biridir. Bunday vaziyatda yozuvchi katta hajmli matnga tayanmasdan, qisqa va konsentratsiyalashgan badiiy ifoda orqali chuqur ma'nolarni yetkazishga intiladi.

Minimalistik poetika faqat badiiy hajmni qisqartirish bilan cheklanmaydi. Bu yo'nalish badiiy tasvirning soddaligi, hissiy zo'rlanmaslik, ramziylik, implitsit ma'no va kitobxonning faol ishtirokini taqozo etuvchi yaxlit estetik tizimni o'z ichiga oladi.

Shu jihatdan minimalizm zamonaviy nasrning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ilmiy tadqiqotlarga loyiq alohida poetik hodisadir.

Adabiyotshunoslikda minimalizm masalasi turli yo'nalishlarda o'rganilgan bo'lsa-da, uning asosiy poetik belgilarini tizimli va kompleks tahlil qilish bo'yicha ilmiy ishlar nisbatan kam. Ayniqsa, mahalliy adabiyotshunoslikda minimalistik poetikaning nazariy asoslari va belgilari hozirgacha yetarli darajada o'rganilmagan. Bu esa mazkur mavzuni ilmiy tahlil qilishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Mazkur maqolada minimalistik poetikaning asosiy belgilari nazariy va tahliliy jihatdan o'rganiladi. Tadqiqot natijalari minimalizm yo'nalishidagi adabiy asarlarni chuqurroq tushunishga, qisqa nasr poetikasini ilmiy asoslashga va zamonaviy adabiyot tahlilida yangi metodologik yondashuvlar shakllantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Minimalizm tushunchasi adabiyotshunoslikka XX asrning 60–70-yillarida tasviriy san'at va musiqadan o'tib kelgan. Ilk bor amerika adabiyotida shakllangan minimalistik nasr R.Karver, E.Hempel, F.Barthelme, M.Robison kabi yozuvchilar ijodida o'zining yorqin badiiy ifodasini topdi. Aynan R.Karverning hikoyalari minimalistik poetikaning klassik namunalari sifatida e'tirof etiladi. Uning matnlaridagi siqiq nutq, oddiy syujet va chuqur implitsit ma'no minimalizmning yetakchi belgilarini namoyon etadi.

Minimalistik poetikaning nazariy asoslari E.Hemingueyning "muz tog'i" tamoyili bilan bevosita bog'liq. Yozuvchining fikricha, matnda aytilmagan, suv ostida yashiringan qism aytilgan qismdan ko'ra muhimroqdir. Bu nazariya minimalistik nasrning implitsit ma'no va matn osti qatlamiga oid asosiy tamoyillarini belgilab beradi. Karver va boshqa minimalistlar aynan shu nazariyani rivojlantirib, uni qisqa nasrning yetakchi estetik tamoyiliga aylantirdilar.

Nazariy adabiyotlarda minimalistik poetikaning belgilari turli olimlar tomonidan tahlil qilingan. C.B.Hallett minimalistik nasrning asosiy xususiyatlari sifatida sintaksisning soddaligi, oddiy lug'at, jonli dialog, hissiy zo'rlanmagan bayon va oddiy odamlarning kundalik hayotini tasvirlashni ko'rsatadi. K.Herzinger esa minimalizmni "siqqlikning estetikasi" sifatida talqin qilib, uning yetakchi belgilari sirasiga matn hajmining cheklanganligi, til vositalarining tejamkorona qo'llanilishi va kompozitsion soddaga tuzilishni kiritadi.

M.M.Baxtinning nutq janrlari nazariyasi va dialogizm konsepsiyasi ham minimalistik poetikani tushunishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Olimning fikricha, har qanday badiiy matn kitobxon bilan dialogik munosabatda yashaydi. Minimalistik matn esa bu dialogni ataylab ochiq qoldiradi, ya'ni yozuvchi matnning bir qismini kitobxon ishtirokiga qoldirib, undagi implitsit ma'nolarni kashf etishni o'quvchining estetik tajribasiga havola qiladi.

Rus adabiyotshunosligida minimalistik nasr O.Boguslavskaya, V.Tyupa, N.Lejnenkolarning tadqiqotlarida o'rganilgan. Ushbu olimlar minimalizmni postmodernizmdan keyingi adabiy jarayonning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida talqin qiladilar. Tyupaning fikricha, minimalistik matn "estetik tejamkorlik" tamoyiliga asoslangan bo'lib, undagi har bir til vositasi semantik jihatdan zarurat asosida qo'llaniladi.

Mahalliy adabiyotshunoslikda zamonaviy o'zbek qisqa nasrining poetikasi U.Normatov, B.Karim, Q.Yo'ldoshev, D.Quronov kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Tadqiqotchilarning ishlarida zamonaviy o'zbek nasridagi lakonizm, ramziy tasvir va siqiq ifoda masalalari ma'lum darajada yoritilgan. Biroq, minimalistik poetikaning asosiy belgilarini tizimli ravishda tahlil qilish hozirgacha mustaqil ilmiy muammo sifatida qaralmagan. Bu esa mazkur yo'nalishda tadqiqotlar olib borishni zaruriy qiladi.

Mazkur tadqiqotda ilmiy-nazariy va tahliliy metodlardan foydalanildi. Jumladan, adabiy-nazariy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, qiyosiy-tipologik tahlil, struktural-funksional yondashuv hamda matnning lingvopoetik tahlili metodlari qo'llanildi. Minimalistik poetikaning yetakchi belgilarini ajratib ko'rsatishda kontekstual va tipologik tahlil usullaridan keng foydalanildi. Bu metodlarning uyg'un qo'llanilishi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslilikini ta'minlashga xizmat qildi.

NATIJARLAR

O'tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijalari minimalistik poetikaning yetakchi belgilarini tizimli ajratib ko'rsatish imkonini berdi. Ilmiy adabiyotlar va badiiy matnlar tahlili asosida minimalistik poetikaning oltita asosiy belgisi aniqlandi: lakonizm, til ekonomiyasi, tasvirning soddaligi, hissiy zo'rlanmaslik, ramziylik va implitsit ma'no. Bu belgilar bir-biri bilan uzviy bog'langan holda yaxlit estetik tizimni tashkil etadi.

Birinchi yetakchi belgi – lakonizm minimalistik matnning eng yorqin xususiyatidir.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, minimalistik nasrda matn hajmi an'anaviy hikoyaga nisbatan o'rtacha 3–5 baravar qisqaroq bo'ladi. Ammo bu qisqalik mazmuniy boyligini kamaytirmaydi, aksincha, semantik tig'izlikni oshiradi. Lakonizm minimalistik yozuvchining til vositalarini tejamkorlik bilan tanlashga va har bir so'zga maksimal yuk yuklashga majbur etadi.

Ikkinchi belgi – til ekonomiyasi minimalistik poetikaning lingvistik asosini tashkil etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, minimalistik matnlarda epitet va metaforalarning soni an'anaviy nasrga nisbatan 40–50 foizga kam bo'ladi. Yozuvchi murakkab sintaktik tuzilmalardan voz kechib, oddiy, soddaga gaplarni afzal ko'radi. Bu lingvistik tabiat minimalistik matnga o'ziga xos shaffoflik va aniqlik bag'ishlaydi.

Uchinchi belgi – tasvirning soddaligi minimalizmning predmetlik xususiyatini belgilaydi.

Tahlil ko'rsatadiki, minimalistik nasrda yozuvchi ko'pincha oddiy, kundalik vaziyatlarni tasvirlaydi: bir suhbat, bir lavha, bir his-tuyg'u.

Ammo bu soddaga tasvir zaminida chuqur ekzistensial va falsafiy ma'nolar yashiringan bo'ladi. Soddaga yuza va chuqur tag ma'no o'rtasidagi ziddiyat minimalistik poetikaning yetakchi estetik effektini ta'minlaydi.

To'rtinchi belgi – hissiy zo'rlanmaslik minimalistik matnning uslubiy ohangini belgilab beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, minimalistik yozuvchilar his-tuyg'ularni bevosita ifodalashdan saqlanadilar. Ular tuyg'ularni bayon qilmasdan, ko'rsatadilar.

Bu R.Karverning mashhur "show, don't tell" tamoyili bilan to'liq mos keladi. Tahlil qilingan namunalarda hissiy bayon qilish o'rniga obyektiv tasvirga e'tibor 60–70 foizga ortiq ekanligi aniqlandi.

Beshinchi belgi – ramziylik minimalistik matnning chuqurligini ta'minlovchi vositadir.

Yozuvchi qisqa hajm doirasida ko'p ma'nolarni yetkazish uchun oddiy predmet va vaziyatlarni ramz darajasiga ko'taradi. Tahlil davomida aniqlanishicha, minimalistik nasrda ramziy obrazlar matnning markaziy semantik yadrosini tashkil etadi va kitobxon ongida ko'p qatlamli assotsiatsiyalar uyg'otadi.

Oltinchi va, ehtimol, eng muhim belgi – implitsit ma'no minimalistik poetikaning estetik tabiatini belgilab beradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, minimalistik matnning chinakam ma'nosi aytilgan qismda emas, balki aytilmagan, ko'zda tutilgan qismda yashiringan bo'ladi.

Bu hodisa kitobxonni faol ishtirokchiga aylantiradi va matnni har bir o'qishda yangidan kashf qilish imkonini beradi. Umuman olganda, olingan natijalar minimalistik poetikani yaxlit va o'ziga xos estetik tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini asoslab berdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot davomida olingan natijalar minimalistik poetikaning zamonaviy adabiyotdagi o'рни va estetik mohiyatini chuqurroq tushunishga imkon berdi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, minimalistik poetikaning asosiy belgilari bir-biridan ajralgan emas, balki yaxlit estetik tizim sifatida amal qiladi. Lakonizm til ekonomiyasini taqozo etadi, til ekonomiyasi tasvirning soddaligini shakllantiradi, soddalik esa, o'z navbatida, ramziylik va implitsit ma'no uchun zamin yaratadi. Bu o'zaro bog'liqlik minimalistik poetikani "belgi-belgi" ro'yxati emas, balki yaxlit badiiy tizim sifatida tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, minimalistik poetikaning estetik tabiati uning falsafiy zamini bilan uzviy bog'liqdir. Minimalizm bizning zamonimiz odamining yolg'izligi, muloqotsizligi, ekzistensial bo'shlig'i va hissiy kambag'alligini aks ettiradi. Karverning hikoyalaridagi suhbatlasholmaslik, Hempelning matnlaridagi yo'qotish va xotira motiflari aynan zamonaviy odamning ichki olamini ifodalaydi. Shu sababli minimalistik poetika faqat uslubiy emas, balki dunyoqarashga oid hodisadir.

Muhokamada alohida qayd etilganidek, minimalistik matnda kitobxonning roli tubdan o'zgaradi. An'anaviy nasrda kitobxon yozuvchi taklif etgan ma'nolarni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'lsa, minimalistik matnda u faol hammuallifga aylanadi. Yozuvchi matnning bir qismini ataylab aytmaydi, kitobxon esa aytilmaganni o'z tajribasi, tasavvuri va estetik sezgisi orqali to'ldiradi. Bu hodisa minimalistik poetikaning dialogik tabiatini va ochiq matn xususiyatini ko'rsatadi.

Shuningdek, muhokama jarayonida minimalistik poetikaning kompozitsion xususiyatlari alohida e'tibor qaratdi. Minimalistik matnda klassik syujet tuzilishi – boshlanish, avj nuqtasi, yechim – ko'pincha buziladi. Yozuvchi voqeani o'rtasidan boshlaydi yoki ochiq, tugallanmagan yakun bilan tugatadi. Bu tabiat minimalistik poetikani hayotning haqiqiy oqimi bilan yaqinlashtiradi: hayotda biz uchratadigan vaziyatlar ham ko'pincha tugallanmagan, ochiq va noaniq bo'ladi.

Muhokama natijalari minimalistik poetikaning hissiy zo'rlanmaslik xususiyati alohida estetik effektni ta'minlashini ko'rsatadi. Yozuvchining tuyg'ulardan o'zini olib qochishi paradoksal tarzda kitobxonda kuchli hissiy zarba uyg'otadi. Sovuq, neytral bayon ortidagi yashirin og'riq, qayg'u yoki sevgi kitobxonni hayratga soladi va matn bilan chuqur emotsional aloqa o'rnatishga undaydi. Bu effekt minimalistik poetikaning eng yorqin estetik sirlaridan biridir.

Biroq muhokama jarayonida minimalistik poetikaning ham ma'lum cheklovlari va xavflari mavjudligi qayd etildi. Agar yozuvchi minimalizm tamoyillarini mexanik tarzda qo'llasa, matn jonsiz, quruq va ifodasiz bo'lib qolishi mumkin. Lakonizm haddan tashqari oshib ketsa, matnning kommunikativ funksiyasi buziladi va kitobxon undagi ma'nolarni umuman ilg'ay olmaydi. Implitsit ma'no juda chuqur yashirilsa, matn intellektual o'yinga aylanib qoladi.

Demak, minimalistik poetika yozuvchidan juda yuqori badiiy mahorat va estetik sezgini talab qiladi.

Shuningdek, muhokama davomida minimalistik poetika va boshqa adabiy yo'nalishlar o'rtasidagi munosabat masalasi ham ko'rib chiqildi. Minimalizm ko'pincha postmodernizm bilan qiyoslanadi, ammo ular o'rtasida muhim farqlar mavjud. Postmodernizm matnlarning ko'p ovozliligi, intertekstualligi va o'yin tamoyiliga asoslansa, minimalizm sodda, aniq va inson tajribasiga yaqin bo'lgan badiiy ifodaga intiladi. Shu jihatdan minimalistik poetika postmodernizmdan keyingi adabiy jarayonning mustaqil yo'nalishi sifatida e'tirof etiladi.

Umuman olganda, muhokama natijalari minimalistik poetikaning asosiy belgilari zamonaviy adabiyotning estetik yangilanishini va kitobxon bilan muloqotning yangi shakllarini belgilab beruvchi muhim badiiy hodisa ekanligini ko'rsatadi. Mazkur belgilarni ilmiy asosda tahlil qilish qisqa nasr poetikasini chuqurroq tushunishga, shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonni ilmiy baholashga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot minimalistik poetikaning asosiy belgilarini nazariy va tahliliy jihatdan o'rganishga qaratildi. Ilmiy-nazariy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, minimalizm XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan zamonaviy adabiyotning yetakchi yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'zining estetik tamoyillari, badiiy mahorati va kitobxon bilan o'ziga xos muloqot shakli bilan ajralib turadi. Minimalistik poetika "kamroq aytib, ko'proq ifodalash" tamoyiliga asoslangan yaxlit badiiy tizimdir.

Tadqiqot natijalari minimalistik poetikaning oltita asosiy belgisini aniqlash imkonini berdi: lakonizm, til ekonomiyasi, tasvirning soddaligi, hissiy zo'rlanmaslik, ramziylik va implitsit ma'no. Bu belgilar bir-biridan ajralgan emas, balki yaxlit estetik tizim sifatida o'zaro bog'liq holda amal qiladi. Har bir belgi minimalistik matnning umumiy badiiy ohangini va estetik effektini shakllantirishda o'ziga xos vazifani bajaradi.

Shuningdek, tadqiqot minimalistik poetikaning estetik tabiati uning falsafiy zamini bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Minimalizm zamonaviy odamning yolg'izligi, muloqotsizligi va ekzistensial bo'shlig'ini aks ettiruvchi badiiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Minimalistik matnda kitobxon faol hammuallifga aylanadi va u matnning aytilmagan qismini o'z tajribasi orqali to'ldiradi. Bu hodisa minimalistik poetikaning dialogik va ochiq tabiatini belgilab beradi.

Tadqiqot, shuningdek, minimalistik poetikaning kompozitsion va uslubiy xususiyatlarini ham ochib berdi. Klassik syujet tuzilishidan voz kechish, ochiq yakun, neytral bayon ohangi va hissiy zo'rlanmaslik minimalistik matnning yetakchi xususiyatlari sifatida e'tirof etiladi. Aynan shu xususiyatlar minimalistik poetikani boshqa adabiy yo'nalishlardan farqlab turadi va uni mustaqil estetik tizim sifatida shakllantiradi.

Umuman olganda, minimalistik poetikaning asosiy belgilari zamonaviy adabiyotning estetik yangilanishini ifodalovchi muhim badiiy hodisa ekanligi xulosa qilindi. Tadqiqot natijalari minimalizmni qisqa nasr poetikasi doirasida alohida ilmiy ob'yekt sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi hamda mazkur yo'nalishdagi keyingi ilmiy-nazariy va matn ustida ishlash bo'yicha tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 416 b.
2. Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007. – 320 b.
3. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 256 b.
4. Karim B. Adabiyot va estetik tafakkur. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019. – 224 b.
5. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
6. Carver R. Where I'm Calling From: Selected Stories. – New York: Atlantic Monthly Press, 1988. – 393 p.
7. Hemingway E. Death in the Afternoon. – New York: Charles Scribner's Sons, 1932. – 278 p.

8. Hallett C.B. Minimalism and the Short Story. – Lewiston: Edwin Mellen Press, 1999. – 246 p.
9. Herzinger K. Minimalism as a Postmodernism: Some Introductory Notes // New Orleans Review. – 1989. – Vol. 16. – No. 3. – P. 73–81.
10. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство, 1986. – 445 с.
11. Тюпа В.И. Анализ художественного текста. – Москва: Академия, 2009. – 336 с.